

دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی
گروه علوم اجتماعی

پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته علوم اجتماعی گرایش مردم شناسی

عنوان :

بررسی انسان شناسی فرهنگ آپارتمان نشینی در شهر همدان

استاد راهنما :

دکتر احمد محمد پور

استاد مشاور :

دکتر جلیل کریمی

پژوهشگر :

شعبان ولی زاده

چکیده:

فصل اول: کلیات

تحقیق.....

.....

1-1-مقدمه

1

1-2-تعریف مسأله و بیان نکات اصلی

3

1-3-اهداف تحقیق

8

1-4-ضرورت و اهمیت تحقیق

9

فصل دوم کلیات

تحقیق.....

.....

1-2-مقدمه

13

2-2-پیشینه تحقیق

14

1-2-2- مطالعات داخلی

14

2-2-2- متون مطالعات خارجی

17

3-2-2- ادبیات نظری تحقیق

20

3-2- دیدگاه‌های نظری در انسان‌شناسی شهر و شهرنشینی و

21

فضاهای عمومی

4-2- تاریخچه مکتب انسان‌شناختی روان‌شناختی

5-2- مطالعات اخیر انسان

24

شناسی و روان‌شناختی

25

6-2- چرخه نهاد و شخصیت

35

فصل سوم: روش

تحقیق.....

.....

1-3- مفاهیم و اصطلاحات کلیدی

46

1-1-3- رفتار

46

1-3- 2- خانوار

46

3-1-3 فرهنگ	46
3-1-3 فرهنگ آپارتمان نشینی	47
3-1-3 فرآیند جامعه پذیری	47
3-1-3 خرده فرهنگ	48
3-1-3 مجموعه محیط اجتماعی	48
3-1-3 سطح زندگی	48
3-1-3 شرایط زندگی	49
3-1-3 شهر گرایی	49
3-1-3 حاشیه یا حومه شهر	50
3-1-3 تغییر فرهنگی	50
3-2 روش تحقیق	51

3-3- تکنیک‌ها

52

3-3-1-م صاحبه

53

3-3-2-مشاهده

54

3-4- روش نمونه گیری و حجم نمونه تحقیق

54

3-5-میدان مطالعه

55

3-6- روش تحلیل داده‌ها

56

فصل چهارم: یافته‌های تحلیل داده-

ها.....

.....

4-1- فاصله تعاملی

60

4-2- مسئله تردد و ایجاد مزاحمت

64

4-3- وسعت فضای زندگی مشترک

69

4-4- بعد خانوار	71
4-5- بی تفاوتی و مشارکت‌گریزی افراد	73
4-6- تنوع فرهنگی	76
4-7- نوع مالکیت (مستأجر یا موجر بودن)	77
4-8- عدم آگاهی از قوانین آپارتمان نشینی	81
4-9- تساهل و فضای غیر مشورتی	84
4-10- مسئله مندی اخلاق	86
4-11- میزان رضایتمندی از زندگی در آپارتمان	89
4-12- مسئله پرداخت حق شارژ	92
4-13- بهداشت و نظافت	96

4-14- امنیت

100

فصل پنجم: نتایج و

پیشنهادات.....

.....

5-1- مقدمه

104

5-2- نتیجه گیری

107

5-3- پیشنهادات و راهکارها

121

5-4- تنگناها محدودیتهای تحقیق

126

منابع و

مآخذ.....

.....

129

چکیده

هدف تحقیق حاضر بررسی مردم شناختی فرهنگ آپارتمان نشینی در شهرستان همدان است. چارچوب نظری مطالعه تلفیقی از نظریه‌های فرهنگ و شخصیت، مکتب انسان شناسی روان شناختی و نظریات حوزه‌ی انسان‌شناسی شهری در بعد فضا است. میدان مورد مطالعه سه مجتمع مسکونی در شهر همدان، یعنی مجتمع‌های آپارتمانی سعیدیه، مدنی و بوعلی بوده و با مطلعین کلیدی مانند هیئت مدیره، نگهبانان، کادر خدماتی و 40 نفر از ساکنین آپارتمان‌نشین به صورت هدفمند مصاحبه نیمه ساخت یافته به عمل آمد. روش اجرای تحقیق، مردم نگاری میدانی بوده و داده‌ها با دو تکنیک مصاحبه و مشاهده مستقیم گردآوری سپس با روش تحلیل محتوای کیفی تجزیه و تحلیل شده‌اند. یافته‌های این مطالعه بیانگر وجود توسعه‌ی نامتوازن و آسیب‌زا در فرآیند آپارتمان نشینی و وجود مسایل رفتاری، تعاملی و فرهنگی متعدد است.

واژگان کلیدی: آپارتمان نشینی، آپارتمان، فرهنگ آپارتمان نشینی، همدان، مسکن، مردم نگاری.

فصل اول کلیات تحقیق

1-1-مقدمه:

با گسترش شهرها، معضلات و مشکلات شهری نیز گسترش یافت. ساختمان‌های بلند از پدیده‌های فناوری قرن بیستم است که در آن سوی جهان با فرهنگ خاص خود پایه‌گذاری، سپس با افزایش جمعیت و مشکل مسکن، وارد کشور ما شد. در سال‌های اخیر به طور روز افزونی بر تعداد افراد آپارتمان‌نشین اضافه می‌شود، در حالی که متأسفانه و بدون کمترین توجهی، آموزش‌های لازم برای زندگی جمعی به مردم داده نشده است. فرهنگ عصاره زندگی اجتماعی مردم است و در باورداشت‌ها و فرهنگ خود با امور پیرامون خویش برخورد می‌کنند. بنابراین باید درصدد شناخت و حل مشکلات فرهنگی - اجتماعی زندگی آپارتمانی بود.

امروزه زندگی آپارتمانی معضلات اجتماعی و روان‌شناختی زیادی پیش روی انسان قرار داده است. متأسفانه به رغم نزدیک‌تر شدن ساختمان‌ها و فاصله‌ای در حد یک دیوار، یا سقف و کف در میان آنها، دل‌های انسان‌ها هر روز بیشتر از هم دور می‌شود. همکاری، همفکری، همراهی، هم‌نظری، هم‌دلی، هم‌زبانی در زندگی آپارتمانی هر روز بیشتر رنگ می‌بازد و مسایل بغرنج اجتماعی و حقوقی در میان مردم آپارتمان‌نشین بیشتر خودنمای می‌کند. کشور ما در موقعیت یک کشور در حال توسعه قرار دارد و فرآیند توسعه‌یافتگی کنونی یک موقعیت بی‌سابقه به شمار می‌آید که نمی‌توان آن را با موقعیت کشورهای توسعه‌یافته در دوران آغازین رشد آنها مقایسه کرد. تفاوت اساسی نبود پارامترها و منطق بیرونی ناظر و مؤثر بر رشد آنها در دوره‌های مشابه تاریخی است، به گونه‌ای که مدرنیته و اصل‌نوسازی در آنها به صورت طبیعی امری درونی خود جوش به حساب می‌آید. در حالی که در موقعیت کنونی کشورهای در حال توسعه از جمله کشور ما پارامترها و منطق بیرونی بزرگ‌ترین نقش را در تحول و تغییر جامعه ایفا می‌کند. این به معنی آن است که قدرت واقعی برای کنترل دگرگونی سیستم اجتماعی در نقطه یا نقاطی بیرون از سیستم و طبعاً خارج از کنترل سیستم قرار می‌گیرند و این امر کل سیستم را دچار نوعی ابهام و سستی می‌کند و قدرت پیش‌بینی و برنامه‌ریزی‌های مؤثر در آن را به حداقل کاهش می‌دهد. در

کشورهای جهان سوم با توجه به نرخ بالای افزایش جمعیت، دولت‌ها و مراکز سیاست‌گذاری روند ساخت مجتمع‌های آپارتمانی را تسریع نموده‌اند. در کشور ما نیز این برنامه در شهرهای بزرگتر آغاز گردید و به مرور در کلیه نواحی شهری به اجرا درآمده است. بخش قابل ملاحظه‌ای از مردم زندگی آپارتمان‌نشینی¹ را انتخاب نموده‌اند. زندگی در این‌گونه مجتمع‌ها شرایط ویژه‌ای را برای ساکنین آنها به وجود می‌آورد و باعث ایجاد فرهنگ خاص آپارتمان‌نشینی شده است. مشخص نمودن دلایل ساکنین آپارتمان‌ها برای انتخاب این نوع از سکونت و نیز سنجش نگرش آنها می‌تواند در ارائه فرهنگ صحیح آپارتمان‌نشینی و تقویت آن در میان ساکنین تأثیر بسزایی داشته باشد. یکی از آثار تمدن غرب که در چند ساله اخیر به ایران آمده و نفوذ فراوانی یافته، ساخت واحدهای آپارتمانی است. به طوری که امروزه در شهرهای بزرگ تأکید مسئولان شهری به ساخت و گسترش شهر به شکل آپارتمانی است. گسترش شهرنشینی و روند روبه‌رشد آن به خصوص در دوره معاصر سبب نگرانی بسیاری از صاحب‌نظران گوناگون به مسائل و پیامدهای ناشی از توسعه شهر و شهرنشینی شده است. در ایران نیز در شهرها به دلیل برخورداری بیشتر از امکانات و فرصت‌های بیشتر و بهتر همچنین کیفیت زندگی بالا نسبت به روستا گرایش افراطی را در شهرنشینی سبب گردیده که این مسأله یعنی مطالعه شهر و پویای شهرهای شهرنشینی را بیش از پیش ضروری‌تر سازد. چرا که هجوم گسترده به شهرها و پیدایش بخش خدمات متورم ایجاد حاشیه‌نشینی گسترده، آپارتمان‌نشینی، بیکاری پنهان و پیدایش دوگانگی شبکه‌های اجتماعی مهاجرین می‌گردد. لذا توجه به فرهنگ آپارتمان‌نشینی نه به عنوان مسأله برای ساکنین آنها بلکه به عنوان معضل شهری که کل شهروندان را درگیر می‌کند حائز اهمیت است.

2-1- تعریف مسأله

---

¹ Apartment Dwelling

شهر و شهرنشینی در تاریخ پرفراز و نشیب بشری پدیده‌ای تازه نیست. تمدن‌های کهن‌سال چهار گوشه عالم مصر، بین‌النهرین، هند، چین و آزتک^۲ و ... از هزاران سال پیش شهرهای بسیاری را در دامن خود پرورده و نظاره گر رشد، عظمت و افول آنها بوده است. امروزه رشد و افزایش سریع جمعیت و به تبع آن گسترش روزافزون شهرها و کلان شهرها موجب بروز بحران‌هایی شده است که بیش از پیش به وخامت می‌گراید، وخیم‌تر آنکه تاکنون هیچ‌گونه راه حل منطقی برای پایان دادن به آن پیدا نشده است. قدمت و اهمیت شهر و شهرنشینی و جلوه‌های آن عنایت صاحبان قدرت، دولت مردان، اندیشمندان و نظریه پردازان همه قرون و اعصار را وا داشته تا بر جنبه‌های مختلف جسم و روح شهر درنگ کنند و بکوشند قانونمندی‌های زندگی شهری را دریابند و بر پایه یافته‌های علمی خود به طراحی و برنامه ریزی شهری دست یازند و برای مسائل و مشکلات شهری چاره اندیشی کنند.

پیشرفت سریع شهرها، موجب شده است تا زندگی در خانه‌های کوچک، آپارتمان‌ها و مجتمع‌های مسکونی روند روبه رشدی داشته باشد. آنچه بیش از همه مهم و مورد توجه می‌نماید، چگونگی کنار آمدن خانواده‌های مختلف از قشرهای متفاوت در کنار یکدیگر است. یکی از مهم‌ترین این مسائل و مشکلات که به یکی از نشانه‌های آزاردهنده زندگی شهری مبدل گشته است، مشکل مسکن است. با گسترش شهرها مسکن^۳ انسان‌ها نیز مسیر تکامل خود را پیموده است و در طراحی و ساخت آن تلاش می‌شود تا به کلیه نیازهای انسان‌ها پاسخ داده شود. در پی رشد مستمر و بی‌رویه جوامع شهری بحران مسکن امروز در جوامع مختلف شهری به اشکال مختلف به چشم می‌خورد. این بحران حاد بیشتر دامن‌گیر قشرهای ضعیف و مهاجرینی است که برای به دست آوردن زندگی بهتر راهی شهرها شده‌اند. بسیاری از برنامه

2-Aztak

3- Dewllaing

ریزان شهری بر این باورند که می‌توان با استفاده از شیوه‌های نوین ساختمان سازی و استفاده بهینه از زمین و فضا در مناطق مسکونی تا حدودی این مشکلات را مرتفع ساخت

خارج شدن خانه‌ها از فضایی که وسعت آن امروزه برای نسل جدید کمتر در تخیل می‌گنجد و تبدیل شدن آنها به خانه‌های در ابعاد کوچک‌تر، به گونه‌ای که هر خانه روی خانه‌ای دیگر بنا شده، مدلی از زندگی را در خانه‌هایی به نام آپارتمان به وجود آورده است. مدلی که زندگی در آن خلاف زندگی در خانه‌های حیاط دار و بزرگ طبق قواعد و قانون خاص خودش است. امروزه شاهد اماکن مسکونی به شکل مجتمع‌های مسکونی آپارتمانی و آسمان خراشها هستیم به طوری که روزه روز بر تعداد این خیابان‌های عمودی^۴ و این بناهای سب به فلک کشیده افزوده می‌گردد. این وضعیت باعث ایجاد تغییرات زیادی در نمای ظاهری شهرها، فرهنگ شهرنشینی و رفتارهای روانی شهروندان و نیز به وجود آمدن خرده فرهنگ‌های خاص شده است. از آنجایی که آپارتمان جایی است افراد در مواضع گوناگونی با یکدیگر برخورد می‌کنند این شیوه‌ها و الگوهای رفتاری متفاوت می‌تواند بحث و جدل‌های فراوانی را میان همسایگان برانگیخته و در نهایت فضای زندگی آپارتمانی را به فضای سرد و بی روح مبدل سازد. این وضعیت زمانی وخیم‌تر می‌شود که علاوه بر تنوعات فرهنگی و حتی قومی، تفاوت‌های منزلتی نیز میان همسایگان وجود داشته باشد. زندگی آپارتمان نشینی مشکلات و مسائل آن به عنوان یکی از موضوعات و دغدغه‌های اصلی برنامه ریزان شهری و محققان علوم اجتماعی به شمار می‌رود. گاهی آپارتمان به عنوان نظامی از دستگاه‌های مسکونی تعریف می‌شود که در هر سیستم معنی فعالیت‌ها جا گرفته و باعث تمایزی میان ویژگی‌های ثابت (جنبه‌های فیزیکی) و نیمه ثابت (اسباب اثاثیه) و ویژگی‌های غیر ثابت (فعالیت و رفتار) می‌شود. گاهی هم می‌توان آن را در یک زاویه یا بعد دیگر بررسی کرد، سطح کلان (دیدگاه جهانی)

سطح متوسط (ارزش‌ها) و سطح پایین (فهرست‌های کاربردی) که به این صورت به سطوح متوسط و پایین ویژگی‌های ثابت می‌گوییم (کولن و ازاکی 2007:ص1).

ورود هر پدیده و اختراع جدید به جامعه و نحوه استفاده از آن فرهنگ خاص خود را دارد. وقتی پدیده یا شیئی وارد می‌گردد باید فرهنگ استفاده از آن مورد توجه قرار گرفته و به کاربران آموزش داده شود. ولی متأسفانه بسیاری از ابداعات و اختراعات جدید در ممالک توسعه یافته تولید و به سرعت به کشورهای جهان سوم صادر می‌شود بدون آن که فرهنگ استفاده از آن را به آنها آموزش داده شود. یکی از آثار تمدن غرب در چند سال اخیر به ایران آمده و نفوذ فراوانی یافته ساخت واحدهای آپارتمانی است. به طوری که امروزه در شهرهای بزرگ تأکید م‌سوی‌لان شهری به ساخت و گسترش شهر به شکل آپارتمانی بوده و از ایجاد خانه‌های ویلایی جلوگیری می‌نمایند که این پدیده به همه‌ی شهرهای دیگر سرایت کرده است (حاجی حسنی 1386 و ص6). مردم ایران در قرون متمادی با توجه به گستردگی وسعت کشور همواره در خانه‌های یک طبقه و دارای حیاطی وسیع به عبارت امروزی خانه‌های ویلایی زندگی می‌کردند. به همین دلیل در درون خانه در آسایش و فراغ بال و در کمال راحتی به سر می‌بردند. البته طبیعی است که وقتی کسانی که در چنین خانه‌هایی ساکن می‌شوند به علت فراخ بودن مکان خانه چندان نیازی به کنترل رفتارهای خود ندارند و آنچه در آن اتفاق می‌افتد در درون یک خانواده است. چون همه با هم خویشاوندی نزدیکی دارند در تمامی شرایط همدیگر را تحمل می‌کنند و هرگاه هم اختلافی پدید آید با وساطت بزرگ خانواده موضوع حل و فصل می‌شود. حال تصور کنیم خانواده‌ای که به زندگی در همچنین شرایطی عادت کرده یکباره این خانه بزرگ و پهناور را رها کرده و در یک آپارتمان کوچک جمع و جور ساکن شود چه اتفاقی خواهد افتاد؟ (آذرمهر 1386 و ص9). بر زندگی آپارتمانی ایران فرهنگ^۵ خاصی حاکم است که تا حدودی از شرع و قانون نشأت گرفته است. اما بیشتر افراد آن را زیر پا

می‌گذارند و موجب می‌شوند که حقوق دیگران ضایع و پایمال شود. در منازل آپارتمانی به جهت ارتباط نزدیکی که خانه‌ها با یکدیگر دارند، همچنین وجود خانه‌هایی فوق یکدیگرند مراعات حال همسایگان حالت ظریف‌تری به خود می‌گیرد. ملل از آنجائی که هر خانواده مستقل حق دارد که رفت و آمد های خاص خود را داشته باشد باید دقت کند که این رفت و آمدها و مهمانی‌های شبانه در اوقاتی نباشد که دیگران در آن زمان مشغول استراحت هستند. چرا که رفت و آمد افراد روی پله‌ها سر و صدای زیادی را ایجاد می‌کند که محل آسایش دیگران است. از سوی دیگر بلند صحبت کردن در راه پله‌ها عاملی است که به آن کم توجهی می‌شود و خود موجب آزار دیگران را فراهم می‌کند. برخی از افراد آنقدر صدای ضبط یا تلویزیون خود را بلند می‌کنند که در آسایش و آرامش دیگران ایجاد اختلال می‌کند. اخیراً دیده شده که برخی از اعضای آپارتمان‌ها برای تبدیل خانه خود به سبک امروزی تصمیم به تخریب صورت قبلی خانه گرفته و به اصطلاح خود دیوار آشپزخانه را کوتاه می‌کنند و یا شومینه نصب می‌کنند که ماه‌ها سر و صدای ناشی از این همسایگان را می‌آزارد (همان ص 11). از سوی دیگر خانواده‌های پرجمعیت و با تعداد فرزندان کم سن و سال خود به نوعی موجب آزار دیگران می‌شوند. چرا که کودکان آن‌ها با بازی‌های پ سر و صدا و دویدن موجب آزار همسایه‌ها در طبقه پایین‌تر می‌شوند. مشکل دیگر مسأله نظافت ساختمان است، از آنجائی که همه ساختمان‌ها مأمور مخصوص برای نظافت ندارند لذا در بسیاری از مجتمع‌ها مشکل جارو کردن و نظافت قسمت‌های مشاع آپارتمان وجود دارد و افراد همکاری لازم را در این زمینه به عمل نمی‌آورند. حتی گاهی اوقات در آبیاری درختان نیز با یکدیگر مشکل دارند و هر کس این مسوولیت را به عهده دیگری می‌اندازد. البته مشکلات آپارتمان بسیار بیشتر از این است. لیکن فرهنگ همسایه‌ها، محل آپارتمان و حتی نوع معماری ساختمان تا حدود زیادی در حل این مشکلات مؤثرند. تعمیر و بازسازی پشت بام، نگهداری تأسیسات، خرید تجهیزات ایمنی، پرداخت شارژ ماهانه، تعمیر آسانسور و غیره نیز معمولاً موضوع کشمکش‌های میان ساکنان یک آپارتمان است. فضای فیزیکی آپارتمان‌ها، اجازه مهمانی‌های بزرگ و مکرر را به افراد نمی‌دهد، چرا که رفت و آمد زیاد به دلیل سلب آسایش از

همسایگان، مناسب نیست و ساکنان معمولاً مجبورند که مهمانی‌ها و مراسم ویژه خود را در خارج از منزل برگزار کنند (کوثری نیا و اخوان 1385 و ص 45). پدیده آپارتمان نشینی چون از غرب اقتباس شده تا حدودی خود و استفاده صحیح از آن برای ما غریب و نا آشنا است . چون بنا به ضرورت از درون جامعه شهری ما به شکل طبیعی به وجود نیامده و به هر حال محصولی وارداتی است که به جهت بیگانه بودن با فرهنگ و اندیشه‌ای که با این پدیده تناسب داشته باشد برخورد نمی‌کنیم. تاریخچه آپارتمان و آپارتمان نشینی در ایران به سال‌های قبل از انقلاب بر می‌گردد. آن زمانی که در پایتخت مجتمع‌های بزرگی چون: آ اس پ و "اکباتان"⁶ شکل گرفت ساکنان آن دریافتند که برای زندگی در این مجتمع‌ها باید قوانین خاصی وضع کنند. بنا براین در کنار تعریفی که از این سبک زندگی شکل گرفت به مرور زمان چیزی بنام فرهنگ آپارتمان نشینی متولد شد (مهدوی 1373 و ص 29). گرچه بنای رعایت حقوق همسایه‌ها در واحدهای آپارتمانی قوانین مدونی از سوی مراجع ذیربط طراحی و تدوین شده اما متأسفانه رعایت آن قوانین و مقررات از سوی ساکنان چندان جدی تلقی نشده و مراعات نمی‌شود. موضوع روشن است که چرا همسایه‌های ساکن در هر آپارتمان حقوق سایر همسایگان را نمی‌نمایند. چون آموزشی درباره قوانین و مقررات آپارتمانی ندیده‌اند و در اصل حدود وظایف خود و حقوق همسایگان را نمی‌دانند و از طرفی الزامات اجرایی قوانین آپارتمان نشینی خیلی جدی نیست. در شهر همدان نیز به مانند سایر شهرهای بزرگ‌تر در دو دهه گذشته و چند سال اخیر به علت افزایش جمعیت و نیز مهاجرت از شهرها و روستاهای اطراف با خرده فرهنگ‌های خاص خود که به ناچار در مجتمع‌های آپارتمانی در این شهر ساکن شده‌اند رفته رفته آپارتمان نشینی به عنوان الگوی سکونت مورد توجه واقع شده و به تبع آن با مشکلات فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی فراوانی مواجه شده است. به وجود آمدن این شرایط در زندگی آپارتمانی

امروزی در این شهر سبب شده است که نگارنده این مهم را به عنوان موضوع پایان نامه خود انتخاب نماید.

1-3-1 اهداف تحقیق:

هدف اصلی:

بررسی انسان شناسی فرهنگ آپارتمان نشینی در شهر همدان

اهداف ویژه پژوهش:

1 مشخصه‌های عام فرهنگ آپارتمان نشینی در همدان

2- درک و تفسیر ساکنین از زندگی آپارتمان نشینی

3- شناسایی مشکلات و مسایل فرهنگی و اجتماعی آپارتمان نشینی در همدان

1-4-4 ضرورت و اهمیت تحقیق:

در راستای ورود به مشخصه‌های فرهنگی جدید مانند آپارتمان نشینی لازم و ضروری است که در کنار آموزش‌ها پژوهش‌هایی نیز در این زمینه صورت گیرد. نگارنده به عنوان محقق اجتماعی سعی داشته تا با شناختی در این رابطه به موضوع حاضر بپردازد. کیفیت زندگی در مناطق شهری در مقایسه با سطح زندگی روستائیان بهتر و برخوردارتر است و همین امر یکی از دلایل تاریخی گرایش روستائیان به سکونت در شهر می باشد، زیرا هجوم روستائیان به شهر بویژه کلان شهرها برای دستیابی به همین امکانات و برخورداری‌هاست و تا زمانی که این فاصله وجود داشته باشد باید منتظر موج‌های مهاجرت از روستاها به شهرها بود (نقدی 1389 و ص 5). روند آپارتمان سازی در کلان شهرهای کشور به دلایل مختلف از جمله افزایش جمعیت، کمبود زمین و گرانی مسکن، به سرعت و ضرب آهنگ بالایی شروع شد و به مرور این

مهم به شهرهای دیگر سرایت کرد. قرن بیستم شاهد تحولات بی سابقه‌ای در زمینه‌های گوناگون علمی، فنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی فرهنگی بوده است (بحرینی 1378 و ص 445). با افزایش جمعیت، تشکیل شهرها و کلان شهرها، مسکن نیز حکم کالایی خاص را یافت و دارای ابعاد گوناگون و تأثیر گذار بر دیگر شاخص‌های اقتصادی. نیاز شدید به مسکن که حاصل رشد جمعیت و مهاجرت است، برنامه ریزان و مدیران ملی و محلی را برای افزودن سرعت تولید مسکن تحت تأثیر قرار داده و گاهی سبب می‌شود که کیفیت در درجه دوم اهمیت قرار گیرد (دلایل پور محمدی 1379 و ص 69). ساخت مجتمع‌های آپارتمانی در نقاط مختلف شهرها و اسکان افراد با فرهنگ‌های خاص خود و تنوع فرهنگی و نداشتن شناخت کافی از سایرین که همسایه هم به شمار می‌روند، با هم در این مکان‌ها به تبع مشکلاتی را برای سکنه و سایرین به وجود می‌آورد. متأسفانه در کشور ما خیلی کم در راستای این مشکلات بحث شده و یا به آن پرداخته نشده است. در صورتی که این روند به عنوان یک معضل و مشکل بزرگ گریبان جامعه را دارد می‌گیرد. مطالعات در این حوزه خیلی چشمگیر و شاخص نیست. در مجموع می‌توان گفت که مورد بی‌مهری و کم‌توجهی قرار گرفته است. در نیمه دوم قرن بیستم، به خصوص در سه دهه آخر آن، شهرها با سرعت زیادی گسترش یافته و کشورها با سرعت بیشتری به شهرنشینی و افزایش شهرها و جمعیت شهری خود دست زده‌اند. این امر خارج از ادامه روند تکاملی و تحول اجتماعی صد ساله اخیر ایران، نتیجه سرعت گرفتن سرمایه داری در چهارچوب یک اقتصاد تک محصولی متکی بر صادرات نفت و کاهش اهمیت بخش کشاورزی و در نتیجه ایجاد روند مهاجرت از روستا به شهرها می‌باشد (نظریان 1377 و ص 169). سرعت افزایش جمعیت، به ویژه از طریق مهاجرت، استحاله و جذب خرده فرهنگ‌ها^۲ در فرهنگ غالب شهری را مشکل می‌سازد و موانع جدی‌تری را بر سر راه هم‌نوایی و وفاق اجتماعی قرار می‌دهد. چه بسا با بزرگ‌تر و پرجمعیت‌تر شدن شهرها دامنه‌آشنایی‌ها کاهش یافته و کنترل اجتماعی سست و

بی‌اعتبار می‌شود، زیرا در شهرها تماس‌های میان افراد سطحی است و کمتر اتفاق می‌افتد که میان ساکنان شهر روابط سنتی چهره به چهره و دیرپا به وجود بیاید. در شهرها نوعی عدم شناسایی حاکم است و شهر روحیه غریبه بودن و بی‌خبری از حال دیگران را در اشخاص تقویت می‌کند. قوانین و مقررات مدنی نیز نمی‌تواند آن گونه که باید روابط اجتماعی را تنظیم، هدایت و کنترل کند. نتیجه چنین وضعی فساد، تباهی و تجاوز به حقوق دیگران خواهد بود (اسمال 1972 و ص 61). در ایران میزان شهرنشینی از کمتر از یک چهارم کل جمعیت در ۸۰ سال پیش، اکنون به بیش از دو سوم و رقم مطلق جمعیت شهرنشین با بیش از ۶۰۰ درصد رشد نسبت به سال پایه ۱۳۳۵ شمسی از حدود ۹/۵ میلیون نفر به بیش از ۴۰ میلیون نفر رسیده و در همدان شهر ۵ هزار نفری سال ۱۳۳۵ به حدود ۵۰۰ هزار نفر افزایش یافته است (سایت آمار ایران). کیفیت زندگی در مناطق شهری در مقایسه با سطح زندگی روستاییان بهتر و دسترسی به انواع خدمات اجتماعی و اقتصادی اساسی بیشتر است و این یکی از دلایل گرایش تاریخی روستاییان به سکونت در شهر است. خصوصیتی که سیمای و پیکر یک محله را مشخص می‌کنند، عواملی خاص آن منطقه هستند که ممکن است اجزاء بی‌شمار و متنوع داشته باشد. بافت محله، فرم آن، اجزاء آن، نمادها، نوع ساختمان‌ها، نوع فعالیت‌ها، ساکنین محله، درجه نور و یا کهنگی محله و وضع پست و بلند زمین (لینچ 1383 و ص 126). همان طور که می‌بینیم در ساخت و سازهای امروزی که در کشور ما در همه شهرها تحت عنوان انبوه‌سازی و در واقع به شکل آپارتمان که با سرعت خیره‌کننده‌ای در حال ساخت است به کدام یک از این ابعاد مهم توجه می‌شود؟ در شهر همدان نیز همین رویه پابرجاست و بدون توجه با عوامل مهمی که اشاره شد و می‌تواند بر روی فکر و نگرش مردم و رفتارهایی که از آنها سر می‌زند در این فضاها خیلی موثر باشد، فقط به فکر ساخت و سازهای ساختمان‌ها به صورت عمودی و توجه به بعد اقتصادی آن هستند. همدان هم مانند بسیاری از شهرها، عرصه گسترش شهرنشینی است و سرعت این تحول در آن بسیار بیشتر از سایر مناطق است، به ویژه آنکه بخش اعظم جمعیت استان در حال استقرار در مرکز استان است. کافی است تصور کنیم که همدان ۵۰۰ هزار نفری حدود یک سوم